

Mennyi az anyyi?

Az 1849 utáni írók sokismeretlenes egyenlete – kis módszertani, bevezető gondolatok*

1990-ben egy méltatlanul és jelzésértékűen visszhangtalan, 1985-ben született tanulmány jelent meg Lengyel András *Útkeresések* című kötetében.¹ Lengyel ebben, *A magyar „írói rend” összetétele 1922-ben: Kísérlet egy forrástípus irodalomszociológiai értelmezésére* című írásában a magyar írók összetételét vizsgálta Az Est *Hármaskönyvének* 1923. évi kötete (azon belül az írói lexikon) 128 szócikke szerint. Többek közt azt elemezte,

1) kik és hányan alkották ekkor az írók rendjét, azaz kikből állt a magyar irodalom személyi állománya 1922 végén, 1923-ban (legalábbis a szerkesztők szerint), valamint, hogy kik maradtak ki és miért (azaz az emigráció, az avantgárd, a kisebbségi irodalmak képviselői, a vidéki írók többsége); majd értelmezte,

2) milyen értékhierarchiát tükröz a lexikonszerkesztők egyes írókra fordított szövegmenyisége, a szócikkek hosszúsága és formai súlyozási rendszere (általános karakterjegyeket: például az életrajz meglétét vagy hiányát, a mellékelt arcképet, szemlévényt keresve); aztán figyelte,

3) mit mutat az írók demográfiai, nemzedéki, generációs tagozódása, életkorpíramisa – mikor történt beérkezésük az íróletbe; valamint

4) a társadalomban elfoglalt, egyénileg kivívott szerepüket kategorizálta a következő szempontok szerint: származásuk, az Escarpit-féle² értelemben, az írók társadalmi jellemzőinek „kollektív jegyei” szerint – az írói rend tagjai milyen társadalmi közegekből érkeztek és milyen társadalmi státuszt sikerült maguknak kivívniuk –, ezen belül: szülőhelyük, azok topográfiája, lakóhelyük, szüleik társadalmi státusza, felekezetiük, iskolai végzettségük és jövedelemforrásuk az írás mellett.

Inspiráló írása vizsgálati szempontrendszerének vázát azonban Lengyel alapvetően egy jóval korábban készült felmérésből kölcsönözte. Supka Géza 1932-ben az Írók Gazdasági Egyesülete (IGE) megbízásából *A magyar író 1932-ben* címmel – ahogy

* A dolgozat „A 19. századi magyar irodalom politikai gazdaságtana” Lendület-kutatócsoport kutatási programjának részeként, annak támogatásával készült. – Jelen tanulmány egy átfogó munka első nagyobb egysége: a folytatása a kutatócsoport *Ajándék, adomány, díj, ösztöndíj, segély: A mecenatúra színváltozásai a magyar irodalomtörténetben* című konferenciáján hangzott el 2021 júniusában *Mennyi az anyyi (2) – és kinek?* címmel.

¹ LENGYEL András, *A magyar „írói rend” összetétele 1922-ben: Kísérlet egy forrástípus irodalomszociológiai értelmezésére* = L. A., *Útkeresések*, Bp., Magvető, 1990, 13–33.

² ROBERT ESCARPIT, *Irodalomszociológia: A könyv forradalma*, ford. VÍGH Árpád, Bp., Gondolat, 1973, 34.

az alcímben azt megfogalmazta – kurrens szociográfiai kísérletet végzett³ az akkori „magyar szellemi élet gazdasági vonatkozásairól”, hogy „nagyjából tiszta képet nyerjünk az absztrakt szellemi munkának Magyarországon való hordképességéről”.⁴

Vitatható persze, vajon megáll-e Supkának az a kijelentése, hogy „[e]z a szellemi munka szociográfiájának első magyar kísérlete” lenne, hisz bizonyára sokan ismerünk például több 19. század végi, századfordulós körkérdéses folyóirat-felmérést az írói lét egyes aspektusairól,⁵ de leginkább: tudjuk, hogy Szinnyei József a 14 kötetes *Magyar írók élete és munkái* című sorozatának munkálatai alatt több ezer kérdőívet, levelet küldött író kortársainak, és a visszaküldött ívekből és írói válaszokból írta meg számos szócikkét.⁶ M. Kondor Viktória a biobibliográfia születését keresve állapította meg, hogy Szinnyei valójában már „1848. október 15-től 1913-ban bekövetkezett haláláig naponta rendszeresen írta naplói köteteit. Levelezése pedig a hozzáírt levelekkel és általa írt levélfogalmazványokkal együtt közel 10 ezerre tehető”.⁷ Ezekben pedig százával szerepelnek olyan életrajzi adalékok és válaszlevelek, melyeket a magyar írók küldtek meg Szinnyeinek az írói egzisztenciájukat, és így az irodalom szociográfiáját is érintő kérdésekre. Szinnyei ezeket körültekintően bele is szerkesztette terjedelmes biobibliográfiájába, sőt, nemegyszer még a közhangulatot foglalkoztató és a városi pletykákban forgó híreket

³ SUPKA Géza, *A magyar író 1932-ben: Szociográfiai kísérlet a mai magyar szellemi élet gazdasági vonatkozásairól*, *Literatura*, 1932/10, 678–682.

⁴ *Uo.*, 678.

⁵ Vö. a Budapesti Újságírók Almanachjainak néhány körkérdésével. Ezek azonban rendszerint egyetlen kérdést tettek föl és jártak körbe az írók megkeresésével. Például 1909-ben 9 író felelt meg az *Írók az irodalomról* körkérdésre. Lásd *A Budapesti Újságírók Egyesülete 1909-ik évi Almanachja*, szerk. SZERDAHELYI Sándor, Bp., [1908], 209–237.

⁶ Vö. SZINNYEI József, *Hogyan készülnek a „Magyar írók”?*, Budapesti Újságírók Almanachja 1908-ra, Bp., [1907], 222–238. Első írásos tervezetében meg úgy látta: „Életrajzokra vonatkozó adatokra nézve eredeti vagy első forrásul tekintem az önéletrajzot, arcképek köriratát vagy aláírását, gyászleveleket és az egykorú hírlapok nekrológjait s életrajzait.” SZINNYEI József, *Egy magyar írók névtárának terve*, Magyar Könyvszemle, 1877/6, 366. Majd később, elsősorban Fraknói Vilmos bírálata, vállalkozása finanszírozását remélve, a Gyulai Pálnak írt levelében már így módosította: „A munka magában foglalná minden oly írónak teljes életrajzát, kinek önálló műve jelent meg a mennyiben a rendelkezésemre álló kútfőkből megírhatom szem előtt tartva az életrajzok egymáshoz való arányosságát.” SZINNYEI József *beadványa*, MTAK Kézirattára Akadémiai iratok 78/188 O. – M. Kondor Viktória idézi Szinnyei naplóbejegyzéseit, melyek arra vonatkoznak, hogy – munkája felgyorsítására – az íróknak szóló kérdőíveket nyomtat ezer példányban: „1885. február 8-i naplóbejegyzésében olvassuk: »...délelőtt megkésztettem a Magyar írók Névtárához a körlevelet, mintalapot, kérdésekkel!«, majd pedig 1885. február 14-i naplóbejegyzésében: »Megindult a Magyar írók Névtárának szerkesztése cédulákkal azaz a nyomtatott ivatek küldözgettem szét magamhoz vévén vagy 10-et mindegyiket számozva és följegyzem, kinek adtam, hogy tudjam visszareklamálni. Elsőt adtam Szilágyinak. A reggeli szokott foglalkozás után aztán mentem a Múzeumba, ott is szétosztogattam, akit hol megcsípek... A Nemzetnél egy csomó kérdőlapot szétosztottam és Porzsolttal beszélünk a felállítandó városi könyvtárról... Pesti Naplóhoz, Acsádynak adtam egy lapot, de a keresett hírlapot... nem találtam... K Nagy Sándornak levelet írtam és 20 kérdőlapot küldtem neki, ha nem ír gyűjtsön adatokat...«” M. KONDOR Viktória, *Hogyan készült id. Szinnyei József Magyar írók élete és munkái című műve*, Magyar Könyvszemle, 1968/2, 179.

⁷ M. KONDOR, *i. m.*, 171–187.

vagy nagyon is személyes, belső információkat is be-besimített az írói életrajzokba.⁸ Ha pedig ezekre a társadalom- és mentalitástörténeti, életrajzi adalékokat tartalmazó szövegrészekre fókuszálunk, a szócikkek illetve részeit akár az írókat bemutató, nagymintás irodalmi szociográfiai kísérletként is olvashatjuk. Mivel azonban Szinnyei célképzete egészen más volt, a szócikkekben e nézőpontból „hasznosítható”, az írók egzisztenciális életére vonatkozó adalékok mégis csak töredékesek és főleg: esetlegesek.

Abban viszont vitathatatlanul páratlan és úttörő Supka Géza kimutatása, hogy ilyen széles körű, 109 fős mintacsoportos, és 16 – nagyrészt kifejezetten az írók gazdasági és egzisztenciális helyzetére, életkörülményeire és anyagi viszonyaira, valamint műveik piaci eladhatóságára vonatkozó – kérdésből álló felmérést, amely ennyire a magánszférát illető, nagyon szenzitív és nagyon személyes dolgokat érintett, egyelőre nemigen ismerünk többet. És abban is különleges, hogy ebben a felmérésben a megszólított írók önbevallászerűen adják meg ezeket a válaszokat, azaz önkéntes és önreflexív adatszolgáltatást nyújtanak.

A Supka-féle kérdőív a 109 válaszadónak az alábbi anonim válaszait összesítette. Az 1–10. kérdés a következő volt:

1) a válaszolók száma, benne a férfi-női arány és az írók lakhelye (budapesti/főváros környéki/vidéki);

2) a szépírók és szakírók arányszáma;

3) az írók családi állapota, gyerekeik száma;

4) lakásviszonyaik (hozzátartozónál lakik/1 szobás lakásban/2 szobás lakásban/3 szobásban/4 szobásban/saját házban vagy házrészben);

5) az íráson kívül más keresete van-e – mint újságíró, szerkesztő; tanító, tanár; ny. tisztviselő; orvos; szaktudós; mérnök; festő; ismeretlen foglalkozású; nincs más foglalkozása;

6) állásban van/állástalan;

7) utoljára melyik évben jelent meg írása (5 évre visszamenően; vers, novella, cikk/könyv);

8) írásból beérkező keresete (nincs/havi 50–60 P[engő]/havi átlag nincs);

9) az íróasztalban rekedt, meg nem jelent műve száma és műfaja (regény/verses vagy novelláskötet/dráma/tanulmány/tud. szakkönyv/természettudományi szótár);

10) adózás dolgában: írása után semmi adót nem fizetett; 100 P-n alul fizetett; 200 P-n alul fizetett; ennél több adót fizetett; 1200 P adót fizetett.

A két iránymutató, 20. század első harmadában készült „felmérés” tehát Supka kérdőíve esetében 109, míg Lengyel András vizsgálata során 128 személyi szócikk adatait jelenti.

⁸ Egyetlen példaként: a Reviczky Gyula-címszóban ilyen meglátások szerepelnek: „Alig tette le az érettségit, atyja R. Kálmán 1873-ban Bécsben meghalt, anélkül, hogy R. Gyulának, a ki természetes fia volt, családi állását tisztázta volna, fejlesztett benne úri hajlamokat, hozzászoktatta előkelő nevelő előnyeire, de adoptálni sohasem akarta. A büszke és érzékeny ifjút ez rendkívül bántotta s a nyomoron felül, mely reászakadt, egész életét elkeserítette.”

Csak összevetésként, a Supka- és Lengyel-féle kérdések és szempontok szerint megvizsgálva a máig legnagyobb terjedelmű és a 19. század második felét áttekintő vaskos kézikönyv, az 1965-ben megjelent *A magyar irodalom története 1849-től 1905-ig*⁹ 4. kötetét, megállapítható, hogy annak írásakor az irodalomtudósi szerkesztő- és írógárda a 19. század második felének reprezentatív (és néhol ideológiai nyomásra beválogatott)¹⁰ írókörét – azaz a külön fejezetben, alfejezetben tárgyaló, vagy a több író összefogó (például egyes csoportosulásokról szóló) alfejezetekben – névvel jelzetten 91 íróban állapította meg. A 91 íróból 90 férfi és mindössze 1 nő (Szalay Fruzsina).¹¹

Az írók lakhelyéről a kötetben ritkán kapunk információt, jellemzően csak a fővárosból való elköltözésüket, kivonulásukat vagy a szülőföldjükre való visszaköltözést említik (például Gozdsu Elek, Petelei István, Komjáthy Jenő, Péterfy Jenő stb.). Az előbb említett kézikönyv értékhierarchiájának formai alapja az, hogy egy szerző külön fejezetet vagy alfejezetet kapott, illetve ritka esetben előfordult olyan, aki több fejezetben is főszereplőként jelent meg (például Arany). Eszerint 47 szerző kapott külön fejezetet, a többiek munkásságát alfejezetben taglalták, és alapvetően alkalmazták azt a korábról ismert gyakorlatot is, hogy rendszerint teljes életrajzot csak a külön fejezetesek kaptak. Ez azért igen rossz hír, mert így itt a kiválasztottak feléről semmilyen, a későbbi kérdések szempontjából használható adat nem szerepel, vagy csak esetlegesen, hektikusan és szisztematikusnak semmiképpen nem nevezhető módon csepegtetnek belőle. A kötet szerkesztői szerint ebben a fél évszázadban tehát 47 *reprezentatív, kiemelt irodalmi szereplő* alkotta a 19. század második felében az irodalom legnívósabb szegmentumát, és tartozott mindenképp a kánonba. Köztük öt-hat olyan szerző szerepel itt, akit nem szépírói munkássága miatt, hanem – hangsúlyozva – (irodalom)tudósként választottak ki.

Az alábbi adatok azonban megtéveszthetnek, ugyanis jobbra már nem a 91 íróra, hanem szinte csak 50%-ukra, azaz túlnyomórészt a külön alfejezetet kapó, kiemelt szócikket elnyert szerzőkre érvényes, hiszen életrajzi adalékok általában csak náluk említődnek – igaz, ebben is van kivétel, néhány, egy-két bekezdést elnyert szerzőnél is találni párszor ilyen jellegű adatot. Leginkább – a korszak ideológiai fókuszáltsága szerint – a család társadalmi származására és a szerzők kvalifikáltsági fokára térnek ki. Eszerint az írók *háromnegyede járt egyetemre* (több mint 40-en hallgattak jogot, 20-an bölcsész tanulmányokat folytattak, teológiát közel tízen) vagy *tanítóképzőt* végzett (2), a többiek túlnyomó része pedig érettségizett, s így tanulmányaik önmagukban hordozták, hogy elindulhassanak a társadalmi felemelkedés felé. *Az irodalomba való belépésük*

⁹ *A magyar irodalom története 1849-től 1905-ig*, IV, főszerk. SÓTÉR István, Bp., Akadémiai, 1965.

¹⁰ A lista néhány helyen meglepő, és főként kényszerű ideológiai indokot sejtethünk mögötte: külön fejezetes például a paraszti származású Dömötör János, vagy alfejezetet kapott Csizmadia Sándor szocialista vezér, akinek gyakorlatilag nincs is irodalmi munkássága.

¹¹ Ha csak erre a kézikönyvre alapoznánk, például a nőíró és a női szerző problematika – ami a 19. század első harmadától újra és újra előkerül, heves vitákat generál és időszakonként irodalmi korkérdéssé nő –, meg sem jelenhetne vizsgálódási szempontként. Mint ahogy a kötetben gyakorlatilag szinte nem is jelenik meg.

jellemzően a 20–30 éves kor közötti időszakban történt, annak inkább első felében. De 3-4 esetben 20 év alatti, 8 esetben 30 év fölötti irodalmi pályaindulást is találunk. Így például még látványosabb és talányosabb – csak egyetlen példaként – Mikszáth kései befogadása az irodalmi életbe.

Elmondható, hogy szinte nem volt olyan író, aki ne űzött volna polgári foglalkozást is az *irodalmi tevékenysége mellett*, de ezt korántsem minden esetben tüntették föl. Túlnyomórészt persze egzisztenciális kényszer volt a polgári hivatás vállalása az irodalmi tevékenység mellett. De megállapítható, hogy a század utolsó harmadában a leg-sikeresebb íróknak, szerkesztőknek sikerült állást vagy pozíciót halmozniuk, és több társadalmi szerepben is megjelentek: országgyűlési képviselőiséget, minisztériumi vagy magasabb szintű tisztviselői állásokat is vállaltak, illetve szerkesztői, laptulajdonosi feladatokat is végeztek. A foglalkozások sora igen változatos, katonai működést ugyanúgy találunk, mint például postai tisztviselőiséget vagy éppen bútorüzlet-tulajdonlást. Nem meglepő, hogy legnagyobb számban – mintegy kétharmaduk – rövidebb vagy huzamosabb ideig újságíróskodott, vagy szerkesztőként működött, húsz fő körüli azok száma, akik tanítottak, egytizedük pedig lelkészkedett vagy papi, egyházi állásban működött. Bár a színházi világot első kiugrásként sokan kipróbálták, de színházhoz kötöttek – az akadémiai kézikönyv kimutatásai szerint – mindössze heten-nyolcan dolgoztak ebben a korszakban.

Nem csupán módszertani kérdés, hogy a számadatokon túl, ahol olyan adatokat szeretnénk kinyerni, amelyek már saját felismeréseket és értelmezéseket is magukban foglalnak – illetve, ha a magyar irodalom szereplőiről differenciáltabb általános megállapításokat akarunk tenni és helytálló mintázatokat szeretnénk felrajzolni –, ezek az adatok nem lesznek igazán iránymutatóak és mennyiségileg sem elegendőek. Így például valószínű, hogy amennyiben az írói *megélhetés és meggazdagodás modelljeit* keressük, egyrészt érdemes lenne az eddigi sztereotípiák helyett sokkal rétegzettebben kategorizálni azokat, másrészt jóval nagyobb minta alapján kellene dolgozni. Nem az egyes, vagy egy-két hasonlóságot mutató szerzők példáiból kiindulva tehát, és azokat általánossá emelve (bár azok az egyéni szerzők esetében természetesen nagyon is helytállóak és érvényesek lehetnek), hanem – ha nem is a teljes, de – jóval szélesebb körű felmérés eredményeinek összegzése alapján kellene az általános mintázatokat, transzparenciákat felrajzolni és megteremteni, valamint az értelmezéseinket kidolgozni. Míg az egyes szerzőktől induló kategóriáink is jócskán finomításra és egyéniesítésre szorulnak még, az is nyilvánvalónak látszik, hogy ugyanaz a szerző is kerülhet különböző csoportmintázatokba (akár a teljes életút-stratégiákat, akár az életútjuk különböző korszakait vizsgálva). Csak példaként sorolok néhányat: a) felső-középosztálybeli jómód, országgyűlési képviselőiségből és elsősorban írói bevételekből (Jókai); b) középosztálybeli jómód és hatalmi pozíciógyűjtés az irodalmi és oktatási intézményrendszeren belüli felemelkedésből (Gyulai Pál); c) az önfinanszírozó arisztokrata mint modern szerző (Justh Zsigmond, Asbóth János); d) az irodalomban és újságírásban szerzett kulturális tőke transzformálása politikai hatalommá (Gyulai

Pál, Rákosi Jenő, aki egyben modern kapitalista kultúrvállalkozó is); e) nőírók a piacon, küzdelmük az anyagi önállóságért – és így tovább.

Úgy tűnik, még nyomatékosabban igazolható, hogy az irodalmi kultúrafinanszírozási rendszer *forrásfedezet-irányultsága* meghatározó a társadalmi felemelkedés szempontjából. Önmagában az, hogy egy szerző az 1860-as évektől az irodalom erősödő piaci struktúrájába vagy az 1867-től felálló kulturális-oktatási-művészi intézményhálózatba került be, az, hogy a mátrixszerűen kialakuló társadalmi mezőrendszer melyik térfelén talált vagy remélt helyet találni, vagy hová került akaratosan vagy kényszerűségből, valójában minden szereplőt már eleve egy némiképp megjósolható anyagi kilátásokkal bíró, mátrixszerű mezőmintázatba, és ezzel a vagylagossággal – a század utolsó harmadának időszakában legalábbis – egyben egy oppozíciós irodalmi hálózatba is helyezte. Nem kizárva, hogy egyes szerzők esetében – tehetségük, habitusuk, biztos vagyoni helyzetük, politikai meggyőződésük vagy bármi más miatt – ez egyáltalán nem merült fel szempontként és még tudat alatt sem lépett működésbe az alkotói folyamatban, de a kiegyezés rendszerváltó időszakától általában elsődlegesen fontosnak mutatkozik az, hogy az irodalmi mezőben megjelenők alapvetően az újonnan kiépülő állami finanszírozási szisztéma vagy az Akadémia mint gazdasági nagyüzem rendszerébe, avagy a modernizációs és urbanizációs lehetőségek megnyitotta piaci térbe kerültek: tehát az állami, az akadémiai, a piaci, vagy az üzleti szisztémarendszerben (esetleg kisebb részben máshol) képzeltek el, vagy szenvedték el kényszerűen előrehaladásukat. Ennek lenyomata pedig nemcsak az irodalmi közélet, az irodalmi kánon, az irodalmi-írói hierarchia, az írói sikeresség alakulásában, az alkotók és a szerzők életmódtörténeti váltásában, társadalmi presztízszük emelkedésében-süllyedésében érzékelhető, hanem – láthatóan – mindez kihat az irodalom összes szereplőjére és a megszülető művekre is. De ugyanúgy a műfajválasztásra, a nyelvezetre, a poétikai választásokra, valamint a művek mediális és befogadói közegére is, hiszen a szerzőknek egy egymástól nagyon-nagyon különböző finanszírozói elvárási horizontra, kánonképző vagy épp piaci szemléletű elvárásrendszerre kell figyelniük az eltérő finanszírozási rendszerekben. A különböző finanszírozói nagycsoportok (és várható befogadók) így kimondatlanul is nagyon-nagyon eltérő alkotói mozgásszabadságot és lehetőséget nyitnak a szerzők előtt, hiszen egészen más rendszer, más norma, más működési szisztéma és más célképzet szerint működnek, s mindez módosíthatja, felgyorsíthatja, esetleg akár torzíthatja is például az újfajta irodalmi és irodalomértelmezési kísérletek és próbálkozások megszületését.

Az egyre nagyobb sajtóadatbázisokból lassan korlátlan lehetőségeink nyílnak a kortárs vélekedések megismerésére – igaz, győzzük azokat megtalálni a publikációk egyre nagyobb, mindent elsöprő tengerében. Az Ellenőr például 1872. szeptember 13-án így ad hírt:

a magyar irodalom múlt félévi állapotáról érdekes statisztikai adatokat közöl Márki Sándor a »N[eue]. P[resse].« hasábjain. Eszerint megjelent január 1-jétől jun. 30-áig törvénykönyv 31, történelem 20, jog 16, politikai röpirat

16, regény 20, versfüzet 13, széptan és ítéset 5, irodalom történet 2, eredeti munkák összesen 222, fordítottak 50; leggyengébben van képviselve a bölcsészet és irodalomtörténet; legbővebben a jogi és politikai irodalom. [...] Mig ugyanis van 136 eredeti szerzőnk, addig csak 41 jutott irodalmunkba s már 77 százalék a 23 százalék ellenében. Fordított 29 író; önálló munkát szerzett s egyszersmind, magyarított három; ez év első felében tehát 162 egyén lépett fel nálunk mint könyviró. Ha pedig ide vesszük a 241 czimen megjelenő lapok és folyóiratok 234 szerkesztőjét, arra az eredményre jutunk, hogy irodalmunknak ez időben 396 napszámosa volt, mint nagyobb művek írója és lapok szerkesztője. Az említett művek ára összesen 417 frt 20 kr, a lapok félévi folyama pedig mintegy 600 frt; így tehát 1000 frtnál többre volna szüksége annak, ki irodalmunknak minden, vagy túlnyomó részét pártolni akarná.¹²

Kérdés azonban, mennyire tekinthetjük reprezentatívnak ezeket a felmérésekben vagy (itt egyetlen példaként választott) összefoglaló kézikönyvekben, illetve a kortárs lapokban publikált, becsült adatokat, az ott megjelenő és felrajzolt csoportokat, hisz mindenki tisztában van vele, hogy ez a szám az ekkor irodalomból élők töredéke lehet. De vajon mekkora töredéke?

Ha a 19. század második felének irodalmi életére tekintünk, és e fél évszázad irodalmi szereplőinek anyagi, egzisztenciális kérdéseit kutatjuk, igazán sajnálni lehet, hogy a 19. századi szerzők és írók esetében nem történt a Supka- és a Lengyel-féle vizsgálatokhoz hasonló, nagyszámú felmérés. Az elmúlt két-három évtized ugyan remek kutatási eredményeket hozott egyes kiválasztott szerzők, egyes intézmények vagy intézményesülni kezdő szervezetek,¹³ egyes lapok és könyvsorozatok,¹⁴ valamint egyes jelenségek ilyen vagy hasonló kérdésfeltevésű vizsgálatának esetében,¹⁵ ám

¹² *Külföldi hírek* rovat, Ellenőr, 1872. szeptember 13., 212. sz., [3.]

¹³ Egyetlen példaként az írói önszegélyző akciók első és eminens képviselőjéről: T. SZABÓ Levente, *Az irodalmi nyugdíj és az irodalmi munkanélküliség feltalálása: a Magyar Írói Segélyegylet alapítása* = T. Sz. L., *A tér képei: tér, irodalom, társadalom*, Kolozsvár, KompPress, 2008, 285–338.

¹⁴ Szintén egyetlen példát említve: a *Jó könyvek a magyar nép számára* című, államilag dotált, „imitált” ponyvasorozatról és a szerzői jogszabályozás néhány kérdéséről: Császtvay Tünde, *A Hét bagoly esete a magyar irodalomban*, Budapesti Negyed, 1997/2–3, 243–264.

¹⁵ Itt is csak egy-egy példára utalva: a szépirodalmi és a diszciplinárisan önállósuló irodalomtudományi terület professzionalizálódásáról: T. SZABÓ Levente, *A modern irodalmár hivatás kialakulásának társadalomtörténete: Módszertani vázlat a társadalom és irodalomtörténet kapcsolatának új irányához*, Korunk, 2008/5, 104–115; Uő., *Az irodalmi határidő megjelenése és a modern időbeliség új tapasztalata Gyulai Pálnál és kortársainál = Újrateremtett világok: Írások Cs. Gyimesi Éva emlékére*, szerk. BERSZÁN István, GÁBOR Csilla, BALOGH F. András, Bp. – Kolozsvár, Argumentum, 2011, 243–253. A szerzőségről, a szerző és a szöveg viszonyáról, a szerzői jog egyes aspektusairól: BALOGH Gergő, *A modern magyar szerző előállítása = Iustitia meghallgat: Tanulmányok a „jog és irodalom” köréből*, szerk. BODNÁR Kriszta, FEKETE Balázs, Bp., MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, 2018, 165–185; T. SZABÓ Levente, *A modern magyar szerzőség feltalálása és ideológiái: a szerzői jog első magyar törvényéről*, Helikon, 2011/4, 570–591. Az újságírói szakma kialakulásáról: BUZINKAY Géza, *A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig*, Bp., Wolters Kluwer, 2016.

jelenleg még azt sem tudjuk pontosan – ez esetben a 19. század második felére vonatkozóan –, valójában kikről, mekkora csoportokról és azoknak milyen mintázatairól is beszélhetünk. Ez persze túlzásnak tűnik. Hiszen a felső szegmentumot, a kánonban előjárókat vagy magasra pozicionáltakat nagyjából ismerjük, és még húzódik egy ez alatti sáv, amelyből ismerünk egyeseket vagy bizonyos csoportokat. De az biztos, hogy egyelőre csak az irodalmi mezőben helyet találók töredékére van rálátásunk.

Míg egyes szerzőknek az irodalom piacosodó fórumain keresett anyagi lehetőségeiről és megélhetési stratégiáiról, egyes kapcsolati érdekhálózatokról már sokat tudunk, míg bizonyos nézőpontú kérdésekben és folyamatleírásokban már remek elméleti-szintetizáló-analizáló eredmények is születtek, addig valójában a 19. század második fele irodalmi közegének jelentős részét és szereplőinek jó nagy hányadát egyáltalán nem vizsgáltuk még ilyen szempontból, és még kevésbé vetettük össze létszámváltozásait, csoportjaikat, hálózataikat szisztematikusan, egyes korszegmensekben, vagy éppen például a 20. század eleji, kitüntetett „Nyugat-fókuszpontban” szerencsésen találkozó irodalmi szereplők létszámával, foglalkozási tevékenységével és egzisztenciális életük feltételezett megváltozásával (amikor is már számos statisztika áll segítségül rendelkezésünkre).

Márpedig ha a nagy folyamatok felrajzolására és helytálló általánosító megállapításokra törekszünk – éppen az általánosításhoz szükséges számosságuk miatt – nagyon is figyelemmel kell lennünk erre a „szürke zónában” lévő, nagyszámú körre: amíg ezeket a fontos alapvizsgálatokat nem tesszük meg, még az is előfordulhat, hogy a csoportokra vagy az általános mintázatok meghatározására esetleg billenékeny eredményeink születhetnek. Az új adatok pedig nem pusztán önmagukban hoznak újdonságot, hanem az általánosan elfogadott, sőt nemegyszer sztereotip vélekedéseinket írhatják fölül, de legalábbis árnyalhatják azokat.

Nagyon úgy tűnik tehát, hogy az írók és az irodalomból vagy határterületeiken megélők pontos számát, de valószínű, hogy nagyságrendjüket sem feltétlen ismerjük még. Pedig ehhez már a kora-dualizmustól lehetnek jó fogódzóink. Mint például a hivatalos népszámlálási adatok,¹⁶ melyeket hozzávetőlegesen tízévente ismételték meg, és annak során – a hivatás, foglalkozás témakörében is – nagyrészt önbevallás alapján gyűltek az adatok.

A kiegyezés utáni rendszerváltást követő első, már korábban elrendelt, de az egyeztetések miatt hosszan húzódó, csak 1869 végén elkezdett adatgyűjtés kimutatásai a *Magyar korona országaiban az 1870. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei a hasznos házi állatok kimutatásával együtt* című kiadványban jelentek meg.¹⁷ Ebben a foglalkozások felmérésénél – mely adatokat vármegyénként adtak meg – 604 magát írónak (és 9815 művésznek) valló főt összegeztek Magyarországon, míg Erdélyben

¹⁶ Népszámlálás már korábban is volt a birodalomban, először II. József rendelte el teljes körűen 1784-ben, de ezek még kevésbé kidolgozott módon készültek.

¹⁷ *Magyar korona országaiban az 1870. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei a hasznos házi állatok kimutatásával együtt*, Pest, Országos Magyar Királyi Statistikai Hivatal, bev. KELETI Károly, 1871.

73 író (1129 művészt), Fiumében 3 író (és 23 művészt), Horvátország-Szlavóniában pedig 6 író (és 108 művészt), valamint a határőrvidéken 10 író (és 62 művészt), így összesen 693 író (és 11 014 művészt) regisztráltak.

A számadatokat a szerkesztők összevetették az 1857. évi állapottal is, és jelezték, hogy „természetesen azon csoportosítást kell követni, mely akkor alkalmaztatott, noha az ez-úttal érvényesített és eltérő elvek mellett az szigorú szabatossággal nem eszközölhető.”¹⁸ Eszerint pedig míg 1857-ben 12 571 fő, addig 1870-ben – az ő számításuk szerint, mely érthetetlen módon némileg különbözik az én összesítem számaitól – 12 018 fő került az összesített író és művész rovatba. Valljuk meg, a 12 000 fő körüli adatok eleve váratlan és szinte megmagyarázhatatlanul magas számot mutatnak. De önmagában már az sem feltétlenül érthető, hogy az 1857-es adatok vajon miért jeleznek több, mint félezerrel nagyobb író- és művészkört az 1870-es adatoknál, hiszen a neoabszolutizmus éve alatt – többek közt – éppen az értelmiségi, benne az író, sajtómunkás és művészkörök tagjai távoztak nagy létszámban az országból és kényszerültek emigrációba, de 1867-től már jelentős részük visszatért az országba. Másrészt viszont a magas létszámadatokat indokolhatja, hogy az itthon maradottak túlnyomó többsége 1849 után elvesztette polgári foglalkozását, így nem is volt lehetősége más foglalkozási ág alternatíváját kiválasztani, s ez jócskán emelhette a létszámukat az 1850-es évek második felében, míg az 1870-es felmérésben már sokan visszanyerték polgári foglalkozásukat, így lehetséges, hogy őket ekkor már más foglalkozási rovatban tüntették fel.

Mindenesetre a foglalkozási statisztikai kimutatások adatai egyelőre nem igazolták (vagy ebben a rendszerben nem tudják kiolvasatni magukból), hogy – az 1850-es évek második felétől beinduló, majd az 1860-as évektől meglóduló gazdasági-ipari-urbanizációs-technikai fejlődés a magyar irodalmi, kulturális és kommunikációs piacon is hatalmas változásokat hozva – az egyre erősödő kiadói és sajtópiacon, valamint a gyorsan növekvő olvasói elvárások nyomán berobbanó sajtóéletben mind több ember lett volna képes elhelyezkedni. A statisztikai adatokból egyelőre ez a létszámnövekedés ezen a területen egyszerűen nem látható. Pedig a szerkesztők utalnak rá a foglalkozási adatok előtti, az értelmezéshez támpontul szolgáló összefoglalásban, hogy „[a] rovatok összehasonlításánál mindenekelőtt meg kell jegyezni, hogy az 1857-diki eltérő foglalkozási csoportosítás folytán az 1870-diki eredményben a tanítókat a hivatalnokok közé kellett sorozni, a felsőbb intézetek tanulóit pedig az »egyéb, vagyis bizonyos foglalkozás nélküli férfiak közé«”.¹⁹ Majd később:

az illető oktatás ismerete nélkül hamisan ítélnék meg például az írók nagy számát; ha ugyan számba nem vennők, hogy ebben mindennemű lapszerkesztők, munkatárs és irodalmi foglalkozás után élő egyén is beszámíttatott. Hasonlóképpen és még inkább tűnhetik fel a »művészek« nagy száma; de a mi

¹⁸ *Uo.*, 268.

¹⁹ *Uo.*, 239.

nagyrészt az illető oktatás helytelen értelmezéséből származik, a mennyiben e rovatban nemcsak a színészet összes személyzete – és pedig helyesen – befoglaltatik, hanem sokhelytt belefoglaltattak a népzeneészek (czigányok) is, kiknek azonban legnagyobbbrészt mint korántsem művészeknek, nem ezen rovatban, hanem – az oktatás II. 16-dik pontja értelmében »a nem közvetlenül termelő foglalkozások« rovatában lett volna helyök.²⁰

Az előzetes, általános útmutatóban jelzik azt is, hogy külön rovatba rendezték a papokat, lelkészeket, a közhivatalnokokat; a katonákat; a tanárokat és tanítókat; a tanulókat és az ügyvédeket, valamint megfogalmazzák, hogy „[a] fentebbi számok a 9-dik rovatba mindennemű lapszerkesztő munkatárs és mindazon egyén jön, ki irodalmi foglalkozás után élőnek vallja magát; a 10-dik rovatba a festészek, szobrászok, zenészek, színészek, tánczosok és valamennyi, a szépművészetek után élő egyének tartoznak”²¹

De mindez együtt sem ad magyarázatot az előbbi kérdésekre, és sajnos valójában semmilyen ismeretünk nincs arról, hogy kik is lennének ők, illetve még nagyobb gond, hogy nincs semmiféle rálátásunk arra, hogy az e csoportba tartozók ténylegesen milyen fogalmi rendszerben és körben, illetve ténylegesen *minek ellenében* vallották magukat annak, aminek az 1870-es népszámlálásakor. Például írónak vagy földbirtokosnak tüntettette-e föl magát az akkor legsikeresebb írói éveit élő Abonyi Lajos? Ügyvédnek vagy írónak vallotta-e magát Gozdu Elek? Írónak vagy kiadónak diktálta be magát Abafi Lajos? Minisztériumi hivatalnoknak, tisztségviselőnek vagy írónak jegyeztette be magát Eötvös József vagy P. Szathmáry Károly, aki tanított is ekkor, de minisztériumi hivatalban is működött, és jó néhány, nagy közönségsikerű írása is megjelent eddigre? Vagy minek is minősült ebben a rendszerben Gyulai Pál vagy Arany János? – és így tovább.

Ezek a feltoluló kérdések is jelzik, hogy a népszámlálási adatok csak különös figyelemmel és kellően reflektált forráskritikával, nagy módszertani odafigyeléssel használhatóak. Egyébként a kiadvány előzékszövege is utal ezeknek a rovatoknak és bevallásoknak a buktatóira. Bár a népszámlálási útmutató előírta, hogy: „11. A bejelentési ív egyes rovataiba ki és mi vezetendő, az említett ív rovat fejében külön ki van tüntetve; a foglalkozásra nézve azonban megjegyzendő, hogy a mely lakónak többféle foglalkozása, keresete van, csakis főfoglalkozása, keresete – mely után nagyrészt él – vezetendő az illető rovatba”²² de vajon ki tudta volna felülbírálni, számonkérni az egyes választásokat és személyes döntéseket, vagy volt-e minden írónak pontos kimutatása arról, hogy melyik tevékenysége után éppen mennyi juttatást kapott. Az egyik legjobb példa talán Arany János lehetne, aki épp 1870 elején lett az Akadémia

²⁰ Uo., 261–262.

²¹ Uo., 24.

²² Uo., 17.

főtitkára, de közben például folyamatosan fordított, és nyilván abból is rendszeres bevételre tett szert. De még inkább kérdéses például Jókai Mór besorolása, aki egyidőben volt országgyűlési képviselő, lapszerkesztő és – a kor viszonyai között – eddigre már mesésen kereső író is. Ő vajon hová soroltatott?

A problémát a következő, 1881-ben végzett, újabb népszámlálási kimutatások már próbálták valamiképp kezelni, hiszen megváltoztatva a korábbi gyakorlatot, kifejtették: „Jelen fejezetben az 1870-diki részletezéshez képest tetemes haladás konstatálható. Először is a férfiak és nők foglalkozásának inkább megfelelő külön-külön kimutatások készültek; másodsor az egyes foglalkozások jobban részleteztettek.”²³ Emellett jelezték, hogy „[a] foglalkozásra nézve azontúl megjegyzendő, hogy a mely lakófélnek többféle foglalkozása van, ez külön, mint fő- és mellék-kereset, az illető sorban bevezetendő, például: tisztviselő és földbirtokos, bodnár és szőlőmivelő, kömives és házmester stb.”²⁴ (Nem tudni azonban, hogy a számértékben ezek a személyek duplikálva jelentek-e meg – nyilván nem. De akkor vajon milyen preferencia- elvet választottak a szerkesztők?) Némileg megváltozott az értelmiségi nagycsoport felosztása is: itt pap, lelkész, apáca; tanár és tanító; író és művész; orvos, sebész, bába; mérnök, gépész, köztisztviselő; ügyvéd, közjegyző; nevelő és társalkodóné; egyéb rovatokat nyitottak meg.

Eszerint végül az 1880-ban elrendelt, 1881-es népszámlálás során 1 584 férfit, 467 nőt, azaz összesen 2 051 főt regisztráltak a 3. alcsoportban, amely itt az írók és a művészek összlétszámát összegezte. Így viszont a korábban két különböző csoportot összevonták, számadataikat nem tüntették fel külön-külön (ahogy azt korábban megtették), s ezzel jelentősen összekavarodott a szépirodalomból élők és a valamiféle művészetet gyakorlók száma. A szerkesztők is összevetették az új felmérés számait az előző, az 1870-es kimutatások adataival, de nincs semmi magyarázatuk arra, hogy közel 10 000 író és művész miként „veszett el” egy évtized alatt, és azt sem tudjuk, vajon hová tűnhettek. Eszerint ugyanis míg az 1870-es népszámlálási felmérésben – szerintük legalábbis – 12 018 író és művész szerepelt (az én számításaim alapján az 1870-es népszámlálás szerint a magyarországi adatok az erdélyiekkel és Fiumével, valamint a horvát-szlavón és határőrvidékkel együtt 693 író- és 11 014 fő művészlétszámot, összesítve tehát 11 707 főt mutattak), addig 1880-ra ennek a csoportnak az összesített száma *drámaian csökkent*, és 1881-re 2 051 főre mérséklődött. Egy ilyen mértékű különbség vitathatatlanul elbizonytalanító, és ezt még csak erősíti, hogy a népszámlálási kiadványban semmiféle indoklaskíséret sem született magyarázatára.

²³ *A Magyar Korona országában az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei némely hasznos házi állatok kimutatásával együtt*, I–II., előszó KELETI Károly, Bp., Országos Magyar Királyi Statistikai Hivatal, 1882. Lásd XII. fejezet, *A jelenlevő népesség foglalkozása*, 743.

²⁴ *Uo.*, XXIII. A bemutatott kérdőíven a következő kérdés szerepelt erre vonatkozóan – a férfiaknak: „8. Mi a főfoglalkozása vagy keresete? (földmives, iparos, kereskedő, hivatalnok, katona, haditengerész vagy honvéd-e?) van-e mellékkeresete és milyen?” – a nőknek pedig: „8. Mi a főfoglalkozása? (háztartásban foglalkozik-e csupán vagy mesterségnél, gazdaságnál stb.?) Van-e mellékkeresete és milyen?” *Uo.*, XXII–XXIII.

(Valószínűleg egyébként a későbbi népszámlálásoknál már külön alkategóriákba kerülő, nagyszámú cigányzenészek, mutatványosok, cirkuszosok stb. emelheték meg korábban a „művészek” létszámát.) Ez a létszámvesztés azonban még akkor is kiugróan sok, ha feltételezzük, hogy az 1873-as tőzsdekrach és annak gazdasági következményei is jócskán megtépázták ezt a területet is, és így sokan elveszthették korábbi állásukat vagy innen nyert bevételeiket. És még az sem ad megnyugtató választ, ha feltételezzük, hogy a népszámlálás menete és az adatfelvétel rendje is talán jócskán megváltozhatott – bár radikális különbséget sem a kérdőíven, sem azok rovatbeosztásán vagy értékelési rendszerében nem lehet felfedezni.

Jekelfalussy József, aki Keleti Károly után a magyar statisztikatörténet másik nagy alakja, a *Népünk hivatása és foglalkozása az 1880-ban végrehajtott számlálás szerint* című dolgozatában²⁵ foglalkozott az 1880-as népszámlálás foglalkozási adataival. Megállapította:

[L]egkiválóbb szolgálatot tesz kétségkívül a társadalmi statisztika művelése, mely bő és tanulságos anyagát ismét a népszámlálások, illetve népleírásokból és az ezekkel rokon kutatásokból meríti. Az ez úton nyert becsesnél becsesebb adatok ma már nagyrészt közkinccsé váltak ugyan, de van mégis egy része ezen nagy míveletnek, mely bővebben még nem volt tárgyalva, értjük pedig a népességnek hivatás szerinti részletes ismertetését.

Márpedig a statisztika ezen ágának tüzetes ápolását nemcsak a társadalmi kérdések helyes és okszerű megítélhetése szempontjából, de nemzetgazdaságilag is fölötte fontosnak kell tartanunk, mert tagadhatatlan tény, hogy az állam és így a társadalom gyarapodása vagy hanyatlása, nemcsak területe nagyságától és termékenységétől, hanem igenis függ leginkább népessége foglalkozásától, e foglalkozás nemeitől s az e téren kifejtett munkásságtól.²⁶

Sajnos azonban Jekelfalussy értekezéséből sem kapunk választ a nyugtalanító kérdéseinkre, ő ugyanis egy olyan érvre hivatkozik, amelyet elvileg a korábbi gyakorlatban is hasonlóan működtettek, valamint ő elsősorban másféle nézőpontból, az értelmiségi nagycsoport létszámadatainak általános növekedésére koncentrált:

Így az értelmiségi kereset című rovatcsoportnál szükségesnek látszik megjegyezni, hogy itt csak az úgynevezett honoratiorok, vagyis azon egyének vannak felsorolva, kik tudományos vagy művészeti előismereteket igénylő foglalkozásukat önállóan gyakorolják, míg lehet ugyancsak ezeket igénylő oly foglalkozás, mely gyakorlatában azonban nélkülözi ezen önállóságot és

²⁵ JEKELFALUSSY József, *Népünk hivatása és foglalkozása az 1880-ban végrehajtott számlálás szerint = Értekezések a nemzetgazdaságtan és a statisztika köréből*, Bp., 1882, I. kötet, 3. szám, 3–26.

²⁶ Uo., 3.

inkább valamely tárgyhoz, pl. a földhöz, ipartelephez stb. van kötve, e rovatcsoportba nem volt felvehető, hanem mint földbirtok, ipar stb. jön részletezés alá. Ugyancsak e szempontból még az olyan állami tisztviselők is, kik például valamely iparvállalatnál, vagy forgalmat közvetítő vállalatnál voltak elfoglalva, nem itt, hanem a kereskedés és forgalom című rovatcsoportnál szerepelnek. [...]

Az értelmiségi kereset című rovat alatt kitüntetett 114,565 egyén az összes népességnek csak 0.83%-át képezi ugyan, de ezen bár csekélynek látszó százalék is jelentőssé válik, ha tekintetbe vesszük, hogy épen e csoport foglalja magában az állam és társadalom némely legfontosabb foglalkozásait. Érdekesnek tartjuk itt még fölemlíteni, hogy az 1870-ki számlálás e címen 103,640 egyént, vagyis az összes lakosságnak 0.76%-át tünteti föl, és így az értelmiségi kereset után élők száma rövid tíz év alatt 10,925 egyénnel, tehát közel 10%-kal szaporodott. Az értelmiségi osztály eme növekedése tagadhatlanul örvendetes jelenségnek tűnik fel, kivált ha tekintetbe vesszük, hogy a gyarapodás részben a tanári és tanítói pályát választott egyének tetemes növekedésében leli magyarázatát; de nem hallgathatjuk el a mindennapi élet tanúsága által is igazolt abbeli kételyünket, hogy vajon az értelmiségi keresetre özönlők mindegyre növekedő számával, az államélet fejlődésével e téren ugyan fokozódó szükséglet képes-e lépést tartani? Nem képződik-e az alatt egy értelmiségi proletariátus, míg földművelésünk, iparunk és kereskedelmünk súlyosan szenved a munkáskéz, főleg az értelmes munkások hiányában?²⁷

Bár Jekelfalussy értelmiségértelmezésének és az értelmiség társadalmi hasznosságának általa vallott vizsgálata is hívogató téma lenne, itt inkább arra hívom fel a figyelmet, hogy az eddig említett, néhány irányadó adat is érdekes perspektívákat nyithat meg az írói egzisztenciavizsgálatokban. Itt csak egyetlen szembeötlő problematikára utalnék: vajon tudtuk, tudjuk-e, hogy a században hullámzóan vissza-visszatérő, és nemegyszer az irodalmi-művészeti heves vitákat és indulatokat gerjesztő női szerző és nőkérdés témaköre – akár nagyságrendileg is – mekkora létszámú csoportot érintett? Belesimul-e a jelenlegi 19. századvégi nőkutatói értelmezéseinkbe, hogy az állami felmérésekben az 1880-as évektől a nőkre vonatkozó kérdéskörök ugyanolyan hangsúlyosak, mint a férfiaké? Változtat-e valamit a nőkérdés-értelmezéseinken, ha számszerűen tudjuk, hogy – legalábbis e forrás szerint – 1881-ben az írók és művészek csoportjának negyede nő? (Még ha a további népszámlálás analógiája alapján valószínűsíthető, hogy nagy részük nem írói, szerkesztői, hanem a színpadi élethez köthető munkát végzett is.) Mindenesetre az 1880-as évektől a nők önállósodási folyamatát és térnyerésének újabb lépését jelzi az is, hogy a statisztikai kimutatásokban már külön vizsgálati szempontokat és

²⁷ *Uo.*, 5–6.

rovatokat nyitnak a nők munkavállalási, foglalkoztatási és életmódbéli adalékainak begyűjtésére és regisztrálására. Ez sokkal korábbi időpont annál, mint azt általában vélni szoktuk, s még az sem kizárható, hogy például a nőírókérdés problematikájának a század utolsó harmadában újra felcsapó vitahullámainak „fodrozódásához” is hozzájárult.

Többek között az 1880-as népszámlálási adatok, kisebb részben Jekelfalussy cikke, valamint saját statisztikai munkájának tapasztalatai inspirálta azt a maga nemében máig szinte egyedülálló elemzéssorozatot, amelyet György Aladár – Jókai A Honjának publicistája, majd 1882-től, a lap megszűnésétől már az Országos Statisztikai Hivatal tisztviselője – adott és jelentetett meg a Nemzet, majd pár nap múlva két részletben a Corvina, a Magyar Könyvkereskedők Egyletének lapjának hasábjain *A magyar irodalom tőkéje* címmel.²⁸

A magyar irodalom tőkéje című cikkének első felében végigjárta a kor irodalmi életének szinte teljes piacát és végigvette annak finanszírozási bázisait, felmérte a rendszer elemeinek vagyont. György írásának második felében tér rá az irodalmi élet szereplőinek és a kortárs írói kör számszerű meghatározására:

[A] népszámlálás 1765 író s művészt tüntet fel s mivel az előbbieket kétségkívül többségben vannak, az írók száma közel ezer lenne. [Nem tudni, vajon György honnan vette ezeket a népszámlálás adataitól némiképp eltérő számadatokat, és miért cserélte föl az írók és a művészek ottani arányszámait. – Cs. T.] E számot természetesen jelentékenyen reducálnunk kell. Ha az akadémia magyarországi tagjainak számát 228-at, a Kisfaludy-társaságét 60-at s minden magyar hírlapra s folyóíratra egy egyént számítva 327-et, összesen tehát mintegy 700 egyént veszünk íróknak, az igazsághoz igen közel fogunk jutni. Tény ugyanis, hogy az említetteken kívül álló irodalmi társulatok tagjainak nagy része nem hivatásszerű író, vagy ha igen, az akadémia vagy Kisfaludy-társaság tagja, e tény, hogy a hírlapok s folyóíratok nagy részét egy-egy ember készíti. Kétségkívül több volna az oly írók száma, kik mint tanárok, hivatalnokok stb. mellékesen irodalommal foglalkoznak, de olyat, ki kenyerének nagyobb részét tolla által szerzi meg, 700-nál többet alig számíthatunk, annyival kevésbé, mivel az akadémia tagja közt is vannak nem írók (néhány igazgatósági tag) vagy olyanok, kik csak mellékesen foglalkoznak irodalommal s a hírlapírók között az utóbbiak száma még több, különösen a vidéken.²⁹

György Aladár számításai végül – mint látjuk – tulajdonképpen a tíz évvel korábbi, az 1870-es népszámlálás kb. 700 fős írói adatának számához hajlítja vissza az 1880-as évek eleji írói létszámát. A továbbiakban, cikke utolsó részében pedig a korábban

²⁸ György Aladár, *A magyar irodalom tőkéje*, Nemzet, 1883. február 22., 52. sz. Mell. és két részletben: Corvina, 1883. február 28., 6. sz., 21–24. és 1883. március 10., 7. sz., 26–27.

²⁹ György, *i. m.*, Corvina 1883. február 28., 6. sz., 24.

felmért, illetve megbecsült irodalmi alap- és forgótókére ezt a becsült írói létszámot vetíti rá és osztja le az egy főre eső irodalomból származó jövedelmi lehetőségekre:

*Hétszáz író*t véve tehát, az évi egy millió s néhány ezer forintból egyre-egyre mintegy 1500 (egyezeröttszáz) forint jutna, azaz egyenletes megosztás mellett körülbelül oly összeg, mely jelenleg a középosztály évi rendes szükségleteinek megfelel. Hogy az irodalommal foglalkozók nagy részének ily jövedelme nincs, köztudomásu dolog ugyan, de nem kell felednünk, hogy talán sehol sincs oly nagy aránytalanság a munkabérekben, mint a mi irodalmunkban. A jövedelmek 3–10,000 maximum s 5–600 forint minimum közt változnak. Nagy különbség van a szépirodalmi, hírlapírói s tudományos munkálkodás közt. Ez utóbbiak honoráriumai (ha tudniillik kiadót kapnak az akadémia vagy más tud. testületnél) aránylag legjobb, 25–60 forint közt ivenkint, míg a hírlapíró egy ívért (két tárcáért) átlag 10–15 forintot kap, csak ritkán 25–30 forintot. A szépirodalmi író honoráriumai általában igen ingadozó, de átlag hasonlít a hírlapíróéhoz. Egyenlőség tehát nem létezik, de ha tekintetbe vesszük, hogy a kisebb rendű hírlapírókon kívül azok a férfiak kik, kizárólag vagy főképp irodalomból élnek, rendszeren igen tekintélyes állásokat foglalnak el, s hogy továbbá az irodalomra fordított összegnek legalább $\frac{1}{4}$ részét oly egyének nyerik, kik nem professionalis írók, tehát a fentebb említett 700-on felül esnek, az 1500 forint átlagot nagyon magasnak nem tarthatjuk.³⁰

Hosszú írásának utolsó negyedében György Aladár az írói honoráriumok³¹ és az újságpiac kiadási tételeiről értekezik hosszabban. Ő az irodalmi és a médiaélet fejlődését és erősödését ugyanis nem az író- és hírlapírókör létszámnövekedésében látta, hanem más mércerendszer szerint számolt. Végkövetkeztetése szerint „a magyar írók helyzete jelentékenyen javult, sőt elmondhatjuk azt is, hogy csekély számunkhoz képest az a tőke, mely jelenleg kizárólag a magyar irodalom érdekeinek szolgál, igen jelentékenynek mondható”.³²

György pár hónappal később visszatért a kérdésre egy újabb Nemzetbeli közleménnyel,³³ amely az *A kik az irodalomból élnek* címet viselte. Írásában továbbgondolta a néhány hónappal korábbi megállapításait, valamint újabb számolásokat és kimutatásokat

³⁰ Uo.

³¹ Az ilyesféle horizontú, közelmúltbéli és jelenkori kutatásaink talán ennek a kérdéskörnek a vizsgálatában a legaktívabbak. Az elmúlt egy-két évtizedben számos alapkutatás indult egyes szerzők (például Jókai Mór, Mikszáth Kálmán, Petőfi Sándor, Lisznyay Damó Kálmán, Reviczky Gyula, Vajda János, Vas Gereben, Egressy Gábor, Kuthy Lajos, Kazinczy Ferenc, Csokonai Vitéz Mihály stb.), csoportok vagy szervezetek, társaságok gazdálkodási, kereseti adataira vonatkozóan.

³² GYÖRGY, *i. m.*, Corvina, 1883. február 28., 6. sz., 22.

³³ GYÖRGY Aladár, *A kik az irodalomból élnek*, Nemzet, 1883. május 24., 141. sz. Mell. 1–2.

végzett. Itt már – Jekelfalussy *Népünk hivatása és foglalkozásabeli*, hivatkozott adatai alapján – kiterjesztette vizsgálódását a teljes irodalmi piac résztvevőire, és megpróbálta számba venni az irodalom háttérmunkásainak (nyomdászok, papírgyárosok, könyv- és papírkereskedők, lapkihordók, könyvtárnokok stb.) létszámát is, valamint az irodalmi piac bevételi eredményeiről számolt be, illetve az irodalom piacának az egy főre eső tőkéjét és bevételét immár erre a megtízszereződött körre vetíti ki:

A magyar irodalom tőkéjéről értekezve, a »Nemzet« egy régebbi számában, a mennyire ezt ez ingatag természetű s sok, egészen heterogen jellemű vagyonnal kölcsönös összefüggésben álló értékes számokban kimutatni lehet, arra az eredményre jutottam, hogy a magyar irodalom évenként saját vagyonából egy millió s néhány ezer frtot, a nagy közönség olvasási vágyából pedig mintegy harmadfél milliót, összesen tehát közel négy millió forintot használ fel. Megkísértem most szintén számokkal kimutatni, hogy a 3 ½-4 millió forint hogyan s hány személy között oszlik meg? [...] Az írók s hírlapírók közt azoknak számát, kik egészen vagy tulnyomólag az irodalomból élnek, kerek számmal 700-ra tettem. Tény ugyan, hogy az oly egyének száma, kik mellékesen foglalkoznak irodalommal s abból némi keresetük is van, hasonlíthatlanul nagyobb, magából a közép- s felső iskolák tanáraiból (kiknek száma 1881-ben a szakiskolák tanárait nem is számítva 3777 volt) legalább egy tizedrészt ide lehet számítani, továbbá a tanítók, ügyvédek s tisztviselők is igen nagy contingenssel járulnak e számhoz: de mivel múltkori számításainkban csak az egészen vagy tulnyomólag irodalmi keresetből élőket vettük s a honorarium eloszlásánál is 700 egyénre voltunk tekintettel, maradjunk meg jelenleg is e szám mellett, sőt tekintsük azt olyannak, mint a kik az irodalom szellemi munkásaiként azokkal szemben, kik az irodalmi termékek létrehozásánál közreműködnek, külön önálló csoportot képeznek. [...] E szerint az egészen vagy tulnyomólag irodalom után élő egyének száma Magyarországon az átlagul felvett 700 író is ideszámítva 6904 vagyis kerek számmal 7000. [...] De legyünk itt is, mint múltkori számításunknál, engedékenyek s a kimutatott 7000 helyett vegyünk fel csak 6000 embert olyannak, ki az irodalomból él s lássuk már most, hogy áll ezeknek anyagi helyzete az irodalomnak múltkor kimutatott 3 ½-4 millió forintnyi forgalmával szemben?

Ha egyszerűen csak osztunk, akkor minden emberre (még ha teljes 4 milliót veszünk is) csak 667 forint jutna s mivel már előbb kimutattuk, hogy a 700 íróra (a sok nem professionalis író mellékjövedelme is e rovatba esvén) egy milliónál több esik, a fenmaradt 5300 egyénre fejenként legfeljebb 560 forint jut, azaz az irodalom dologi munkájával foglalkozók évenként átlag csak 560 forintot kereshetnek.

A mily meglepő lehetett egyesekre nézve, kik statistikával részletesebben nem foglalkoztak, múltkori számításunknak az az eredménye, hogy az

irodalom hazánkban mintegy 70 millió tőkét képvisel, azaz évenként közel 4 millió forgalmat ad, ép oly meglepő lehet a jelenlegi adat is, hogy ez összegből alig 600 forint, tehát a megélhetésre is alig elegendő összeg jut egy-egy emberre, ki pedig hivatásszerűleg ebből kénytelen élni.³⁴

György Aladár ezután összeveti előzetes megállapításait – amelyekben kimutatta, hogy az írókra átlag 1500 forint éves jövedelem esik – azzal, hogyan is aránylik ez az irodalmi piac háttér- és kiszolgálóiparának kereseti lehetőségeihez. Hosszú elemzése után pedig meglepő végkövetkeztetésre jut:

Az írók igen gyakran szeretik magukat az irodalom »napszamosai« névvel jelölni. Nemzetgazdasági értelemben vett napszamos azonban köztök tényleg alig létezik. Már maga a rendes körülmény között egyetemi előképzettség, mely az írói működés egyik feltétele, megmagyarázhatja azt a körülményt, hogy az az író, kinek jövedelme csak a napszamos munkabérével volna egyenlő, más uton is kereshet kenyeret s mivel az írói pálya a szó legtágabb értelmében szabad ipar, azzal tetszése szerint mellékesen is foglalkozik. [...] Nem tehetnek így az irodalommal üzletszerű foglalkozó iparosok s kereskedők. [...] a számok is bizonyítják, mit tapasztalatból tudunk, hogy irodalmi viszonyaink már annyira fejlettek, hogy a társadalmi életben számbaveendő tényezőt képeznek, de nem fejlődtek még annyira, hogy azokat általában virágzónak mondhassuk. Merészség volna ilyesmit várnunk egy félszázad fejlődése után; a mennyire haladtunk, egy ily kis népnek méltán büszkeségére válhat. [...] A Kisfaludy-társaság 57 tagja közül 8, a Petőfi-társaság 59 tagja közül 12 él csak kizárólag irodalmi munkából s még a hírlapírók nyugdíjintézetének 65 tagja közül is csak 43 kizárólag hírlapíró van. [...] Mi tehát mindebből a következő?

Először az, hogy az írók s kiadók anyagi állapota nagyjában véve egyenlő ugyan, de az íróké aránylag véve kedvezőbb. Mindkettőé pedig sokkal jobb, mint azoké az egyéneké, kik az irodalomnak valódi napszamosai. Az irodalomra a létező tőkékből s a közönség pártfogásából fordított összeg nem oszlik meg egyenlően. Az írók s kiadók jövedelmi átlaga ezer forint, az alsóbbrendű munkásoké legfeljebb 300.³⁵

Ezzel az üzenettel azonban az erős szociális érzékenységű és egyébként elhivatottan a munkásmozgalom irányába tájékozódó György Aladár – a számbeli kimutatások meggyőző adatain túl – nemcsak az irodalom kétkezi munkásai felé tett gesztust, hanem látenszen bekapcsolta a diskurzusba azt az 1880-as évtized első éveiben kezdődő

³⁴ *Uo.*, Mell. 1.

³⁵ *Uo.*, Mell. 2.

vitafolyamatot is, amelynek kezdeti időszakát – némileg félrevezetően – „ponyva-vítának” nevezték el. A kizsákmányoló és érzéketlen kiadók és a kiszolgáltatott írók közötti engesztelhetetlen küzdelem még sok évtizedig fennálló tematizálásának nyitóírásként Jókai Mór 1880 húsvétján megjelent *Hát mi feltámadunk-e még?* című kiáltványát szokták megnevezni, pedig például a Néptanítók Lapjának – a kultuszminisztérium saját orgánumának – a közleményeiben e kérdések korábban rendre fölmerültek, de az ekkor még kevésbé ismert Mikszáth Kálmán író, szegedi újságíró is sok-sok cikkében³⁶ érintette már a Jókai által említett nehézséget.

Mint arról már magam is többször írtam,³⁷ Jókai cikke a magyar írók legégetőbb és legfojtogatóbb problémáit összegezte, köztük hosszan körvonalazta az írók rendkívül súlyos egzisztenciális-megélhetési gondjait is. Kiáltványa nagy vihart kavart, hiszen ő, az írófejedelem állította össze a magyar írók sérelmeinek kivonatolt listáját. Bár Jókai a tőle megszokott rendkívüli érzékenységgel – mely mindig fogta a közgondolkodást foglalkoztató problémákat –, csak azt deklarálta, ami jó ideje benne volt a levegőben. Írásával hosszan, éveken át tartó vitát és polémiasorozatot gerjesztett számos általa érintett kérdésben:

Hasztalan minden lamentáció! Terheink nagyok, panaszkodunk sok; de azért minden új életre van ébresztve mi nálunk, s aki él, az megél... Csak mi mulunk el lassan, de észrevehetőleg: jámbor magyar regényírók. Csak ránk nézve magasság a mult, és mélység a jelen [...] A hány regényírónk van, az mind hirlapot szerkeszt... Annak mindennap vezércikk kell... Már pedig pipázni és furulyázni egyszerre nem lehet. Ha én egy vezércikket megírok, három napig nem tudok a regényíráshoz felmelegedni. [...] Hát aztán hogyan kívánhatja valaki a kiadótól, hogy még honoráriumot is fizessen az eredeti regényíróknak, mikor a leghiresebb angol és francia írók műveit elkaparinthatja ingyen? S aztán az olvasó közönségtől, hogy mikor Ouida, Daudet Alfonz, Zola regényeit fele áron megkaphatja, akkor dupla árt adjon a magyar írók műveikért. [...] Legelső módszere ennek az írói tulajdonjogról szóló törvényjavaslat; mely a fordítási jogot is a szerző engedélyéhez fogja kötni... Majd ha a külföldi regényírók munkáit nem lehet ingyen elvenni akárkinek, hanem meg kell velük egyezni (s azok az urak nem olcsók) akkor ez a tömérdek hirlapkiadó kénytelen lesz mosolygós arcot csinálni arra, a ki titokban magyar regényírásra vesztegeti idejét. Vagyunk még elegen: csak hogy el vagyunk rejtőzve.³⁸

³⁶ Például MIKSZÁTH Kálmán, *Az írói tulajdonról* = MIKSZÁTH Kálmán *Összes Művei*, 52, *Cikkek és karcolatok 1874–1875*, s. a. r. BISZTRAY Gyula, Bp., Akadémiai, 1964, II, 21–49; Uő., *Az írói tulajdonjogról*, Nógádi Lapok, 1874. november 1. – december 27., 44–52. sz.; Uő., *A vidéki újságoknak* = MIKSZÁTH Kálmán *Összes Művei*, 67, *Cikkek és karcolatok 1882–1883*, s. a. r. REJTŐ István, Bp., Akadémiai, 1969, XVII, 86–87.

³⁷ CSÁSZTVAY, *i. m.*, 243–264; Uő., *A halottak nem kérdeznek vissza* = *Kegyélet és irodalom: Kultusztörténeti tanulmányok*, szerk. KALLA Zsuzsa, Bp., Petőfi Irodalmi Múzeum, 1997, 60–68.

³⁸ JÓKAI Mór, *Hát mi feltámadunk-e még?*, *A Hon*, 1880. március 28., 77. sz., 1.

Ahogy Farkas Judit összegezte:

Jókai szerint azokat a hazai és külföldi lap- és könyvkiadókat, kolportőröket (házaló, utazó könyvterjesztő, könyvügynök) terhelte a felelősség, akik különböző leleményes marketingfogásokkal felkeresték otthonaikban és elárasztották az olvasók széles rétegeit szerte az országban az idegenből fordított izgalmas és szórakoztató, az elit olvasók többségének szemében ugyanakkor gyakran triviálisnak tartott, a pejoratív hangzású ponyvairódalom körébe tartozó tömegkiadványokkal. A periodikumokban megjelenő folytatásos regényirodalom és a több tíz- vagy százazres példányszámban piacra dobott olcsó (gyakran szintén folytatásokban közölt) füzetes vállalatok révén hozzászoktatták őket olvasásukhoz. Jókai szerint a magyar regényírók többsége miattuk nem tudott műveiből megélni, és kényszerült arra, hogy hírlapírónak, lapszerkesztőnek vagy fordítónak szegődjön el, színdarabokat írjon vagy hivatali állást vállaljon.³⁹

György álláspontjának elemzése – s még inkább a hosszúra nyúló vitának mégoly vázlatos ismertetése – sem lehetséges itt, annyi azonban elmondható, hogy György Aladár érvelése kevéssé hallgattatott meg és kevés reflexiót váltott ki, kimutatható hatását pedig alig-alig lehet felfedezni. Hosszas fejtegetésekre itt végképp nincs mód, mindenesetre talán felvillantottam néhány olyan lehetséges utat és irányt, amelyen továbbhaladva a statisztikai adatok és a korproblémák összehajlíthatónak látszanak, és alkalmasnak mutatkoznak nagyobb ívű irodalmi értelmezések kialakítására is.

A rejtőzködő 19. századvégi írók nyomában járva érdemes visszatérni a szigorú számokhoz. A rákövetkező, 1890-es népszámlálás adatai és statisztikai összegzése 1893-ban jelent meg, szintén Jekelfalussy, az Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal igazgatójának bevezetőjével.⁴⁰ Ebben a specifikáció fejlesztésével és a korábbi hibák javításával már jóval részletesebb lebontású adatsorok készültek el. Mint Jekelfalussy kifejti: „A korábbi népszámlálások ugyanis népünk foglalkozását nem részletesen, hanem csak főcsoportok szerint osztályozva dolgozták fel, a különös felvételek pedig, a melyek a foglalkozásra vonatkozólag 1873-ban és 1884-ben történtek, csak egy foglalkozási csoportra, az iparos osztályra szorítkoztak. [...] Nyilvánvaló tehát, hogy a népszámlálások, a melyek az egyénből indulva ki, tisztán az egyén által bevallott foglalkozást vették alapul, a gazdasági ágak szempontjából kielégítő statisztikát nem létesíthettek.”⁴¹

³⁹ FARKAS Judit Antónia, *Állam, társadalom és könyvfogyasztás: A „jó” magyar könyvek kiadásának, vásárlásának és olvasásának serkentésére tett kísérletek a 19. század utolsó harmadában*, Bp., Veritas Történetkutató Intézet és Levéltár – Magyar Napló, 2020, 74–94.

⁴⁰ *A Magyar Korona országában az 1891. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei*, II. rész, *A népesség foglalkozása*, bev. JEKELFALUSSY József, összefogl. VIZNEKER Antal, Bp., Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal, 1893.

⁴¹ *Uo.*, 1.

A legnagyobb kulturális és tudományos intézményeket itt már leválasztották és külön csoportba rendezték:

A tudományos és egyéb közérdekű társulatok, egyletek és intézeteknél – a minők pl. a Magyar tudományos [sic!] Akadémia, a Természettudományi társulat, a Nemzeti muzeum, az Országos gazdasági egyesület, stb. – a magyar korona egész területén összesen 466 egyén volt mint tisztviselő vagy díjnok alkalmazva, mely szám az összes népesség arányában kifejezve 0,0027%-ot képvisel, azaz egy millió lakosra esik 27. A 466 egyénből 19 esett Horvát-Szlavonországra, 6 Fiúméra, a többi az anyaországra, a hol ismét a túlnyomó rész, t. i. 221, magában a fővárosban találtatott.

Az irodalom és művészet a magyar korona országaiban együttesen 2 483 egyén által volt képviselve. Ebbe a számba természetesen csakis azok az írók és művészek vannak befoglalva, a kiknek az irodalom vagy művészet főhivatásukat képezi. Legkivált az írók számánál nem szabad ezt figyelmen kívül hagyni, minthogy épen az írói működésnél fordul elő, hogy az több esetben mellékfoglalkozás, mint főfoglalkozás. Az ily esetek pedig, pl. mikor képviselők, tanárok, ügyvédek, hivatalnokok egyúttal hirlapirással vagy szerkesztéssel foglalkoznak vagy másféle irodalmi működést fejtenek ki, ki-mutatásunkba nincsenek befoglalva, mert az csak azon egyénekre terjed ki, a kiknél az irodalom vagy művészet a tulajdonképeni hivatást és rendszerint a tulajdonképeni keresetforrást is képezi. Az irodalom és művészet körébe sorozott egyének az irodalom és művészet egyes ágai és hazánk közjogi alkatrészei szerint a következőleg oszoltak meg:

	Magyarország			Horvát-gal, Szlavóniával		
	férfi	nő	együtt	férfi	nő	együtt
<i>Irodalom</i>						
Hírlapírók és szerkesztők	445	-	445	492	-	492
Másféle írók	76	14	90	85	16	101
<i>Képzőművészet</i>						
Szobrászok	17	-	17	19	-	19
Festészek	175	13	188	196	14	210
<i>Ének-, zene- és színműv.</i>						
Műénekesek	36	40	76	40	49	89
Zeneművészek	45	7	52	123	7	130
Színházak	682	655	1337	739	703	1442
Összesen	1476	729	2205	1694	789	2483

Magyarország az irodalom és művészet valamennyi ágában jelentékenyen meghaladja a társországokat, csak a zeneművészeknél mutatkoznak az adatok

az anyaországra nézve hátrányosabbaknak, a mi azonban csak látszat, mert a mint ezt már lentebb, az értelmiség főcsoportjainak taglalásánál kiemeltük, ezen adatok a valóságnak semmi esetre se felelhetnek meg és kizárólag a feldolgozásnál követett eltérő felfogás által magyarázhatók meg. Adataink az irodalom és művészet tekintetében a fővárosnak még nagyobb túlnyomóságára utalnak, mint a minőt az értelmiség többi csoportjainál tapasztalhatunk. Az alábbi számokban párhuzamosan tüntetjük fel a szorosabb értelemben vett Magyarországon és a fővárosban megszámlált írókat és művészeket:

<i>Írók és művészek</i>	<i>Magyarországon</i>	<i>Bp-en</i>	<i>Százalékban</i>
	<i>szám szerint</i>		
Hírlapírók és szerkesztők	445	289	64,94%
Másféle írók	90	53	58,89%
Szobrászok	17	10	58,82%
Festészek	188	99	52,66%
Műénekesek	76	68	89,47%
Zeneművészek	52	31	59,62%
Színészek	1337	185	13,84%
Összesen	2205	735	33,33% ⁴²

Az 1880-as és 1890-es adatsorokat áttekintve, a századforduló előtti évtizedtől a számok végre olyan irányba kezdenek mutatni, ami az előfeltevéseinket igazolja. Ugyanis tíz év alatt a számok a sajtó- és folyóiratpiacon 432 fős létszámemelkedést mutatnak, ez pedig konvergál ahhoz az elvárásunkhoz, ami következménye lehet a század utolsó harmadának hirtelen megugró számú sajtóorgánumainak és óriásivá duzzadó példányszámainak, hisz ezek előállításához nyilvánvalóan mind szellemi, mind kézi többletmunkaerő volt szükséges, mindamellet, hogy a magyar írók és művészek piacán is látványos létszámnövekedés jelentkezett. Sok-sok vizsgálat és elemzés szükséges azonban még, hogy helytálló képet kapjunk egy mind létszámában, mind anyagi biztonságában és egzisztenciájában erősödő magyar írói társadalomról. Ami egyes kortárs vélekedések szerint a magyar irodalom eszmei Eldorádójának végét is jelenti.

Ahogy ugyanis a Magyar Szemle publicistája kifejti:

Az írók, egyéb litterátusok és művészek egyetemét bohéme – azaz cigánynévvél tisztelték meg. Mert e név megtisztelő, szabadságot és függetlenséget jelent.

Az író- és művész-népség élete függetlenség nélkül képzelhetetlen. Bármilyen békózza, határozza a bohémet, az csak árt. Feltétlen szabadság és független-

⁴² Uo., 75–76.

ség nélkül – hal a szárazföldön. [...] Ez áll azokra az írókra és művészekre, kik hivatalt vállalnak a megélhetésért, kik az anyagba szeretnek, mielőtt az eszményt elhódítanák. Vannak kegyelmes, méltóságos és nagyságos urak, a kik bohémságukra szívesen emlékeznek vissza. [...] Napjainkban már alig akadunk nyomukra. A ki álmodik, kopott és nélkülöz; ki ábrándvilágában megmarad, azt ma nem bohémének, hanem elzüllöttnek nevezik.

Kevesen is vannak ilyenek. Igazán kevesek. Az irodalom nem ismeri, de el sem ismeri, ha még ismeri is. Ma nincsen szükség sem álmokra, sem tehetségre, hogy valaki írjon. Mesterség, semmi más.

A bohémé a költői hajlamok pásztora. [...] A bohémek rejtőzködnek és bujdokolnak. Itt vannak körülöttünk és még sem látjuk őket. Elvesztettük azt a bűvös gyűrűt, mely ezeket a szellemeket láthatókká tehetné.

A bohéme-szellem néha-néha kapja el az embereket az írói és művészvilágban. Emlékezve a múltra, felkelnek ma már elhalt árnyak és újra bohókás, vig lesz a társaság, diadalkaput emel a szeretetnek és számúzi a gyűlöletet.

De ez már csak ritkán esik meg.

A szabadság és függetlenség szeretete nem sajátja az írónak és művésznek. Más hatalmak vezetik. Nyárspolgáriasság mellett a vagyon és divatos kényelem után való törekvés hatja át és megszűnt bohémé lenni.

Az összetartásnak vége.⁴³

Már csak az a kérdés, hogy ha felkiabál nekünk a kapitány: „Mennyi?“, készen állunk-e valami legalább közelítőleg pontos válasszal, vagy csak hasraütésszerűen visszakiabálunk valamit, amire nem születhet más, csak újabb, értetlen válasz: „Mi mennyi?“...

CSÁSZTVAY TÜNDE
tudományos főmunkatárs
ELKH, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Irodalomtudományi Intézet
csasztvay.tunde@abtk.hu

*How much?
Writers after 1849 – the Equation with many Unknowns
Methodological, Introductory Thoughts*

Abstract: Do we know how many writers and artists actually made a living in Hungary in the last third of the 19th century from creative activity? What sources and numerical data and / or approximation options are available to do this? There is a lack of systematic and extensive

⁴³ BOTOND [KÓHALMI M. Béla?], *Bohémek*, Magyar Szemle, 1895. március 24., 12. sz., 133–134.

research on the Hungarian intelligentsia of the 19th century. For this reason, we unfortunately still know very little about this largely “gray zone” circle. Data from census surveys and contemporary statistics starting at this time, if used carefully and with due caution in our analyses, can bring surprising and completely new results in research of literary sociology and social history. In many cases they can rewrite our hitherto generally accepted opinions and assumptions about certain literary processes.

Keywords: authorial incomes, literary sociology, literary career

DOI: 10.37415/studia/2021/3-4/30-52.

Open Access: Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

